

бойынша, психикалық дамуы тежелген балаларда көрнекі – бейнелік жәнесөздік –логикалық түрлері сақталған.

Бастауыш буындағы оқу процесінде және оқушы тұлғасының қалыптасуындағы ойлаудың рөлін асыраыту қиын. Бастауыш мектепте негізгі білім базасы қалыптасады, балалар ақпаратты өздері іздеуге және табуға, назар аударуға, ақпаратты талдауға және жүйелеуге үйренеді. Мұның бәрі мектепте және жалпы өмірде одан әрі оқу үшін қажет болады. Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушылары ойлаудың бұл қасиеттерін қалыптастырмайды. Келесі сыныптарда оқуды жеңілдету үшін оларда ойлаудың осы қасиеттерін қалыптастыру қажет [5].

Ойлаудың дамуына әсер ететін барлық психикалық процестердің ішіндесөйлеудің даму деңгейінеерекше назар аударылады. Ойлаудың маңызды ерекшелігі–оның сөйлеумен ажырамас байланысы. Сөйлеу барлық психикалық функциялармен тығыз байланыстаекендігі белгілі, біртіндеп ойлаудың дамуына негіз болады және тұтастай алғанда тұлғаның дамуына әсер етеді. Л.С. Выготский сөйлеу дамуының ойлау құралдары мен баланың әлеуметтік–мәдени тәжірибесіне тәуелділігін атап өтті. Сөйлеуді дамыту процесінде бала ойлаудың символдық (тілдік) құралдарын игереді. Ойлаудың маңызды құралдарын игеру баланың айналасындағы ересектермен қарым–қатынас процесінде жүреді [6].

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының оқу – танымдық дағдыларындағы ойлау қабілетін арнайы құрастырылған жаттығу, ойын түрлерімен дамытуға болады. Ойлауды дамыту ойын арқылы жүреді, өйткені бұл жетекші қызмет түрі. В. А. Сухомолинскийдің сөзімен айтар болсақ, «Ойынсыз ақыл ойдың қалыпты дамуы жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірімен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз – ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты.»Ойын – төзімділікті, алғырттықты, тапқырлықты, ұқыптылықты, ізденімпаздықты, іскерлікті, дүниетаным өрісінің көлемділігінің, көп білуді, сондай – ақ, басқа да толып жатқан сапалылық қасиеттердің қалыптастыруға үлкен мүмкіндігі бар педагогикалық тиімді әдістерінің бірі [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Лапшин В.А. Пузанов Б.П. Основы дефектологии . –М, 1990.
2. Специальная педагогика. Под ред. Н.М.Назаровой. –М, 2007.
3. https://www.defectologiya.pro/zhurnal/osobennosti_myishleniya_u_detej_mladshego_shko_inogo_vozrasta_s_zaderzhkoj_psixicheskogo_razvitiya/
4. Петровский, А. В. Психология / А. В. Петровский, М. Г.Ярошевский. – М.: Академия, 2000. – 512 с.
5. Правдина, О. В. Логопедия / О. В. Правдина. – М.: Просвещение,1993. – 548 с.
6. <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=895699>
7. <https://infourok.ru/oyin-mektep-zhasina-deyingi-balani-negizgi-isreketi2267748.html>

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ ТІРЕК-ҚИМЫЛ АППАРАТЫНЫҢ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ОҒАЛТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Арбабаева А.Т., Сайлауова Т.Ғ.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Тірек-қимыл жүйесінің патологиясы – бұл тек моториканың ғана емес, сонымен бірге интеллектуалдық, сөйлеу, көру, есту қабілеттерінің бұзылысымен ауырлатылған ауру. Осы патологиясы бар баланың жеке басының даму ерекшеліктері және оның денсаулығына зиян келтіретін түрлі шектеулер оның жаппай жалпы білім беретін мектеп жағдайында өздігінен оқу жиі қиын болатынына әкеледі.

Соңғы жылдары мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің кедергісіз жүйесін құруға, оларды қоғамға біріктіруге деген ұмтылыс байқалады, бұл тек шетелде ғана

емес, Қазақстанда да заманауи инклюзивті білім беру практикасын дамыту үрдістерінің бірі болып табылады.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды оңалтуға бағытталған кешенді әлеуметтік-педагогикалық іс-шараларды өткізу көп деңгейлі процесс болып табылады, бұл қызметті жалпы білім беру мекемесінде жүзеге асыруды қамтиды.

Балалардың осы тобын қоғамға кіріктірудің сәттілігі олардың физикалық және психикалық бұзылыстарының сипаты мен дәрежесіне ғана емес, сонымен бірге жеке білім беру бағдарламаларында осы бұзылуларды есепке алуды, оқыту технологияларын қолдануды, қоршаған ортадағы осындай балаларға толерантты көзқарасты қалыптастыруды көздейтін әлеуметтік-педагогикалық оңалтудың тиімділігіне де байланысты. Бұл процестің негізгі деңгейі – отбасымен жұмыс. Отбасын жұмысқа қосу оңалту шараларының сапасын едәуір арттыруға, әлеуметтік-педагогикалық түзету процесін жеделдетуге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оңалту қызметін жаңа деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.

«Тірек-қимыл аппаратының бұзылуы» ұғымы ұжымдық сипатқа ие және органикалық орталық немесе перифериялық шығу тегі бар қозғалыс бұзылыстарын қамтиды. Бұл бұзылулардың себептері генетикалық бұзылулар, сондай-ақ мидың органикалық зақымдануы және тірек-қимыл аппаратының жарақаттары болуы мүмкін [1, 23-24].

Тірек-қимыл аппаратының патологиясының келесі түрлері бөлінеді:

- жүйке жүйесінің аурулары (балалардың церебральді сал ауруы, полиомиелит);
- тірек-қимыл аппаратының туа біткен патологиясы: жамбастың туа біткен шығуы; қисық мойын; аяқтың қылтамыры және басқа да деформациялары; омыртқаның даму аномалиялары (сколиоз); аяқ-қолдардың дамымауы және ақаулары; қол саусақтарының даму аномалиялары; артрогипоз (туа біткен кемістік);
- жүре пайда болған омыртқа мен аяқ-қол аурулары; полиартрит; қаңқа аурулары (туберкулез, сүйек ісіктері, остеомиелит), қаңқаның жүйелі аурулары (рахит, хондродистрофия) [4, 47].

Зерттеушілер тірек-қимыл аппараты зақымдалған балалардың бірнеше классификациясын ажыратады. Мотор функциясының бұзылуының ауырлығына және балалардың моторикасының қалыптасуына байланысты үш топқа бөлуге болады. Бірінші топқа ауыр мүгедек балалар кіреді. Олардың кейбіреулері жаяу жүру, заттарды ұстау және көтеру, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастырмайды; басқалары ортопедиялық құрылғылармен әрең қозғалады, олардың өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары ішінара қалыптасады. Екінші топқа қозғалыс бұзылыстарының орташа дәрежесі бар балалар кіреді. Бұл балалардың көпшілігі шектеулі қашықтықта болса да, өздігінен қозғала алады. Олар өзін-өзі күту дағдыларына ие. Үшінші топ – жеңіл қозғалыс бұзылыстары бар балалар, олар өздігінен қозғалады, өзін-өзі күту дағдыларына ие, бірақ кейбір қозғалыстар дұрыс орындалмайды [5, 318].

Оңалту деп жеке адамның шектеулі немесе жоғалған қасиеттерін, құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруге ықпал ететін іс-шаралар процесі мен нәтижесі түсініледі [6, 316]. Алайда, тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға қатысты «оңалту» термині әрдайым дұрыс бола бермейді.

Шетелдік әлеуметтік тәжірибеде «оңалту» және «абилитация» терминдерін ажырату әдетке айналған. Бала туғаннан бастап жиі органикалық өзгерістерге ие, бұл оның патологиясын тудырады. Бұл жағдайда қалпына келтіру туралы айту мүлдем дұрыс емес. Бұл жағдайда «абилитация» термині қолданылады. Абилитация әлеуметтік интеграцияның сәттілігі мақсатында ағзаның функционалдық жүйелерін, жеке адамның қабілеттерін қалыптастыруға және дамытуға бағытталған іс-шаралар кешені ретінде түсіндіріледі [2, 7].

Оңалту және абилитация әсерлерін қолдану нүктесі аурулардың көрінісі емес, олардың салдары болып табылады. Кешенді абилитация және оңалту бала жай-күйінің медициналық-физиологиялық және психологиялық көрсеткіштерінің (антропометрия, дене дамуының, биологиялық жетілуінің, зияткерлік даму деңгейінің және т.б. көрсеткіштері) нәтижелерін зерделеу, сондай-ақ оңалту әлеуетін интегралдық бағалау негізінде құрылады.

Оңалту – бұзушылықтарды түзетудің әртүрлі әдістерін біріктіретін кешенді процесс. Бала келесі көмек түрлерін алады:

– әлеуметтік-медициналық оңалту – нақты диагнозға, патологияның күрделілігіне және баланың жалпы денсаулық жағдайына байланысты дәрігерлермен кеңесуді, массаж жасауды, емдік дене шынықтыруды, физиопроцедураларды және басқаларды көздейді;

– әлеуметтік-психологиялық – психодиагностиканы, эмоционалды-ерік саласын және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал ететін жеке және топтық сабақтарды қамтиды. Арт-терапия, ойын терапиясы және нейропсихикалық стрессті жеңілдететін және эмоционалды фонды жақсартатын басқа әдістер қолданылады;

– әлеуметтік-педагогикалық – әлеуметтік педагогпен, дефектологпен, логопедпен қолдың жалпы моторикасын дамыту, әлеуметтік-тұрмыстық және мәдени-гигиеналық дағдыларды, қол еңбегі дағдыларын қалыптастыру, логопедтік түзетуді орындау және т.б. үшін сабақтар өткізіледі;

– әлеуметтік-мәдени – балалар шығармашылықпен айналысады, құрдастарымен уақыт өткізеді, айналасындағы адамдармен қарым-қатынас дағдыларын жақсартады.

Жеке тұлғаны әлеуметтік оңалту әлеуметтік бақыланатын және бағдарланған, сондай-ақ өздігінен пайда болатын көптеген жағдайлардың жиынтығының әсерінен жүзеге асырылады.

Әлеуметтік оңалтудың міндетті шарты – бұл адамның мәдени өзін-өзі тануы, оның әлеуметтік жетілуі бойынша белсенді жұмысы. Әлеуметтік оңалту шарттары қаншалықты қолайлы болса да, оның нәтижелері көбінесе жеке тұлғаның белсенділігіне байланысты.

Әлеуметтік оңалту – бұл адамның өмір бойы жалғасатын процесс екенін есте ұстаған жөн.

Жеке тұлғаны әлеуметтік оңалту – бұл оның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуінің күрделі процесі, нәтижесінде адамның қасиеттері әлеуметтік қатынастардың шынайы субъектісі ретінде қалыптасады [7, 62].

Әлеуметтік оңалтудың негізгі мақсаттарының бірі – адамды әлеуметтік шындыққа бейімдеу, бұл, мүмкін, қоғамның қалыпты жұмыс істеуінің ең мүмкін шарты.

Оңалту қызметі мыналарды қамтиды:

- баланың рухани және физикалық қабілеттерін дамыту;
- оған дайындықты қоса алғанда, тиісті білім беру мектебін алуға жәрдемдесу;
- мүмкіндіктері тек практикалық дағдыларға ғана оқытуға жол беретін ретінде түпкілікті танылған балалардың қоғам өміріне қатысуы үшін жағдайларды қамтамасыз ету;
- прогрессивті білім алу мүмкін болмаған кезде тиісті қызметті орындауға жәрдемдесу (білікті емес көмекті орындау кезінде);
- сыртқы әлеммен нақты және ыңғайлы байланыс орнату;
- физикалық және моральдық күштерді, сондай-ақ рухани тепе-теңдікті қолдау, арттыру және тұрақты қалпына келтіру;
- тұрмыстық және тұрғын үй жағдайларын жеңілдету, бос уақытты ұйымдастыру және өткізу, қоғамдық және мәдени өмірге толыққанды қатысуды ұйымдастыру;
- балаларды пациенттер ретінде ғана емес, сонымен қатар оның тікелей қоршаған ортасының мүшелерін оңалту және бейімдеу процесіне қосу қажеттілігі;
- өз міндеттерін ғана емес, сонымен бірге баланың жеке басын алдағы, болжанатын қалпына келтіруде өзін-өзі мотивациялық түрде модельдеу, онымен ортақ семантикалық өрісті қалпына келтіруге ықпал ету [8, 89].

Әлеуметтік-педагогикалық оңалту – бұл баланың жоғалтқан әлеуметтік байланыстары мен функцияларын қалпына келтіруге, тіршілікті қамтамасыз ету ортасын толықтыруға, оған қамқорлықты күшейтуге ықпал ететін мақсатты әлеуметтік-педагогикалық іс-шаралардың, нысандардың, әдістер мен технологиялардың жиынтығы [9, 40].

Тірек-қимыл аппараты зақымдалған баланы оңалту бойынша әлеуметтік-педагогикалық жұмыс – бұл белгілі бір білім беру жүйесі. Ол баланың ерте жастан бастап белсенді өмір сүру жүйесіне негізделген, онда оның жеке мүмкіндіктері барынша толық көрінеді. Жүйеде ең бастысы – бала оның белсенді буыны болып табылады, ал оның ата-анасы немесе оларды

алмастыратын адамдар, тәрбиешілер – оянудан ұйқыға дейінгі бүкіл педагогикалық процестің қатысушылары. Баланың бүкіл өміріндегі белсенділігі – бұл мақсат емес, тек тиісті даму мен тәрбиенің әлеуметтік-педагогикалық шарты. Маманның міндеті – баланың бүкіл өмірінің педагогикалық мүмкіндіктерін барынша толық пайдалануды, өзін-өзі күту дағдыларын игеруді, оның бағытталған дамуы мен тәрбиесіндегі күнделікті көрінісін қамтамасыз ету. Осы мақсатта баланың күнделікті өмірінің әр элементі даму және білім беру міндеттерін шешуде педагогикалық мазмұнмен толтырылады.

Әлеуметтік-мәдени оңалту ұғымы жалпыланған түрде адамның әлеуметтік топқа және тұтастай қоғамға тән мәдениет тұжырымдамасына кіретін және жеке тұлғаның әлеуметтік қатынастардың белсенді субъектісі ретінде жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін белгілі бір білім жүйесін, нормаларды, құндылықтарды, көзқарастарды, мінез-құлық үлгілерін игеру процесін сипаттайды.

Әлеуметтік-мәдени оңалту – мүгедектің жеке тұлға ретінде тұрақты ішкі өсуіне, дамуына және жалпы мәдени мәртебесін қалпына келтіруге ықпал ететін психологиялық тетіктерді қайтаруға, құруға бағытталған мәдени тетікті қамтитын іс-шаралар кешені. Мәдениетке қосыла отырып, мүгедек мәдени қоғамдастықтың бір бөлігіне айналады. Жалпы, әлеуметтік-мәдени оңалту оңалту қызметінің маңызды элементі болып табылады, өйткені ол мүгедектердің ақпаратқа, әлеуметтік, мәдени қызметтерге, шығармашылықтың қол жетімді түрлеріне деген қажеттілігін қанағаттандырады. Әлеуметтік-мәдени қызмет маңызды әлеуметтендіру факторы болып табылады, адамдарды қарым-қатынасқа, іс-әрекеттерді үйлестіруге, олардың өзін-өзі бағалауды қалпына келтіруге шақырады.

Әлеуметтік оңалтудың мәні мынада: оның процесінде адам өзіне тиесілі қоғамның мүшесі ретінде қалыптасады. Мүгедектік мәселелерін адамның әлеуметтік-мәдени ортасынан тыс түсіну мүмкін емес – отбасы, интернат үйі және т.б. Мүгедектік, адамның шектеулі мүмкіндіктері таза медициналық құбылыстар санатына жатпайды. Бұл мәселені түсіну және оның салдарын жеңу үшін әлеуметтік-медициналық, әлеуметтік, экономикалық, психологиялық және басқа факторлар маңызды. Сондықтан мүгедектерге – ересектер мен балаларға – көмек көрсету технологиялары әлеуметтік жұмыстың әлеуметтік-экологиялық моделіне негізделген. Осы модельге сәйкес, мүмкіндігі шектеулі адамдар аурудың, ауытқудың немесе дамудың кемшіліктерінің салдарынан ғана емес, сонымен бірге физикалық және әлеуметтік ортаның олардың ерекше проблемаларына қабілетсіздігімен де функционалдық қиындықтарға тап болады [3, 30-37].

Әлеуметтік оңалтудың мазмұны дене функцияларының тұрақты бұзылуымен денсаулықтың бұзылуынан туындаған өмір сүру шектеулерін жоюға немесе мүмкіндігінше толық өтеуге бағытталған медициналық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік-экономикалық іс-шаралар процесі және жүйесі ретінде қарастырылады.

Оңалтудың мақсаты – мүгедектің әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіру, оның материалдық тәуелсіздігіне қол жеткізу және оны әлеуметтік бейімдеу.

Оңалтудың педагогикалық аспектісі білім беру процесінде жоғалған және бұзылған функцияларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту әдістерімен қалпына келтіруді, түзетуді және өтеуді, дамудың әртүрлі салаларындағы бұзылған байланыстарды қалпына келтіруді қамтиды. Сөздің кең мағынасында білім беру мен оңалтудың негізгі мақсаттары сәйкес келеді және жеке тұлғаны қоғамға толығымен біріктіруге бағытталған.

Адамдардың тірек-қимыл жүйесінің патологиясын жеңудегі педагогикалық тәсіл Будапештте, А.Пете атындағы кондуктивтік педагогика және қалпына келтіру моторлық терапия институтында үлкен дамыды және өткізгіш педагогика деп аталды.

Баланы оңалту жұмысының әрбір нақты жағдайында өз міндеттері анықталады. Бұл диагнозды және оның жақын даму аймағын ескере отырып жасалады.

Бүгінгі таңда жалпы білім беру мекемелері тірек-қимыл аппараты бұзылған білім алушылардың мәселелерін шешеді. Олар бірқатар іс-әрекеттерді жүзеге асырады: бұзылуларды ерте анықтау және психофизикалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, баланы кешенді сүйемелдеуді барынша ерте бастау; медициналық ұсынымдарды ескере

отырып, қызметті регламенттеу (ортопедиялық режимді сақтау); білім беру және тәрбие іс-шараларының қолжетімділігімен сипатталатын білім беру ортасын ерекше ұйымдастыру; дамыту, тәрбиелеу және оқытудың «айналып өту жолдарын» іске асыруды қамтамасыз ететін оқыту мен тәрбиелеудің арнайы әдістерін, тәсілдерін және құралдарын (оның ішінде мамандандырылған компьютерлік және ассистивті технологияларды) пайдалану; қозғалыс, танымдық, сөйлеу және әлеуметтік-тұлғалық бұзылуларды түзету бойынша атаулы көмек; тьютор қызметтерін ұсыну; бұзушылықтардың құрылымын және көріністердің өзгермелілігін ескере отырып, білім беру процесін дараландыру; білім беру кеңістігін барынша кеңейту – балалардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру ұйымынан тыс шығу.

Тірек-қимыл аппараты зақымдалған балаларға білім беру процесінде адамның еңбек, қоғамдық-саяси, мәдени-демалыс, отбасылық-тұрмыстық, білім беру және кәсіби қызмет саласын таңдауға дайындығының тіршілік әрекетінің негізгі салаларында өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі жүзеге асыруға дайындығы қамтамасыз етіледі. Білім беру процесінде қоғамда өзін-өзі тану, қарым-қатынас ортасын қалыптастыру қабілеттері дамиды, оқушыларды әртүрлі салаларда тәуелсіз және жауапты қызметке дайындау жүзеге асырылады, бос уақытта оқыту жүреді, оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту, өзін-өзі реттеу қабілетін қалыптастыру қамтамасыз етіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Васильева Н.В. Социологические концепции исследования инвалидности // Социологический сборник: Вып.7. – М.: Социум, 2010. – С. 23-24.
2. Ковалева Т. М. Тьютор как новая профессия в российском образовании// Материалы IV международной научно-практической конференции и научно-практической Межрегиональной тьюторской конференции «Тьюторство в открытом образовательном пространстве: профессиональный стандарт тьюторского сопровождения»: сб. Статей. – М.: МПГУ: АПКиППРО, 2011. – С. 7
3. Терскова С.Г. Результаты реализации Федеральной программы «Доступная среда» на 2011-2015 гг.: социологический анализ // Гуманитарные научные исследования. 2016 – № 2 (54). – С. 30-37.
4. Психология инвалидности. Метод. указания / Сост. Н.А.Соловьева; Яросл. гос. ун-Т. – Ярославль, 2004. 47 с.
5. Ткачева В.В. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии. – М.: Астрель, 2007. – 318 с.
6. Финк А. Кондуктивная педагогика А. Петё. Развитие детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. – М.: Академия, 2003. – 316 с.
7. Холостова Е.И., Деменьтьева Н.Ф. Социальная реабилитация. – М.: ИТК «Дашков и К», 2003. – С. 62.
8. Немов Р.С. Психология. Книга 1. М., Владос. 2003. – С. 89.
9. Тьюторское сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья: методические рекомендации для тьюторов, педагогов, специалистов образовательных учреждений. – Томск: Центр ПМСС, 2014. – 40 с.

ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ, ОДНА ИЗ СТРАТЕГИЙ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Асташина Е.А., Кострыкина Е.А.

КГУ «Общеобразовательная школа №27», Караганда

Практически весь мир перешел на инклюзивную модель образования. Инклюзивное образование – обозначает обучение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной среде. Это не просто «поместить» ребенка с особыми